

بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی

عبداله افشار *

مهدی سبحانی نژاد **

پذیرش نهایی: ۹۴/۴/۱۴

دریافت مقاله: ۹۳/۷/۱۶

چکیده

این پژوهش، که با هدف تعیین میزان توجه به مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی صورت گرفت، شامل دو مرحله بود: اول، تحلیل اسنادی مفاهیم ایثار و شهادت به منظور ساخت چارچوب عوامل مفهومی ایثار و شهادت و دوم تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی. این پژوهش از نوع کیفی، و برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از تحلیل اسنادی به همراه تحلیل محتوا استفاده شد. جامعه پژوهشی شامل اسناد و مدارک مرتبط و در دسترس نظری و تحقیقاتی در زمینه مفاهیم ایثار و شهادت و کتابهای درسی دوره ابتدایی چاپ سال تحصیلی ۹۱-۹۲ بوده است. در بخش تحلیل اسنادی، نمونه‌گیری نشد؛ لذا همه اسناد در دسترس به منظور مشخص کردن مصداقهای ایثار و شهادت و ساخت چارچوب عوامل مفهومی به شیوه کیفی با استنتاج مبتنی بر تحلیل مفاهیم و مفهوم پردازی دوباره بررسی شد. به علاوه در بخش تحلیل محتوا ۳۳ جلد کتاب درسی دوره ابتدایی، که متناسب با عنوان پژوهش بود به شیوه هدفمند، انتخاب و در واحدهای تحلیل محتوایی (۱) کلمه (۲) جملات و مضامین متن (۳) تکالیف و فعالیتها، (۴) سؤالها (۵) اشکال، تصاویر، نقشه‌ها (۶) سایر، برای دستیابی به دو نوع اشاره مستقیم و غیر مستقیم به عوامل مفهومی ایثار و شهادت، تحلیل محتوا شده است. ابزار گردآوری داده شامل فرم فیش‌برداری و سیاهه تحلیل محتوای کتابهای درسی بوده است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش شامل موارد ذیل است: ضرورت طراحی و تدوین ساختار عوامل مفهومی ایثار و شهادت برای استفاده در تألیف کتابهای درسی دوره ابتدایی، حسب تحلیل محتوای انجام شده، مشهود است. میزان توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فارسی بخوانیم سال دوم ابتدایی، فارسی بنویسیم سالهای دوم، پنجم و ششم، آموزش قرآن سالهای اول، پنجم و چهارم و تعلیمات اجتماعی سال چهارم، کمتر از سایر کتابهای درسی است. از بین ۱۴ عامل مفهومی ایثار و شهادت مورد تحلیل در کتابهای درسی دوره ابتدایی، توجه به عوامل مفهومی (۱) تجلیل از شهید و ایثارگر (۲) صفات شهید و ایثارگر

* نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مدیریت و برنامه ریزی آموزشی دانشگاه شاهد

afshar1404@gmail.com

sobhaninejad@shahed.ac.ir

** دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد

۳) نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری (۴) نمادهای شهید و ایثارگر (۵) نام شهید، بیشتر از سایر عوامل مفهومی است. از بین واحدهای تحلیلی در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی، میزان استفاده از واحدهای تحلیل (۱) جملات و مضامین متن (۲) اشکال، تصاویر و نقشه‌ها (۳) کلمه، بیشتر از سایر واحدهای تحلیلی است. از بین دو نوع اشاره در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی، توجه به اشاره مستقیم در عوامل مفهومی ایثار و شهادت، بیشتر بوده است.

کلید واژه‌ها: مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی، مضامین شهادت در تألیف کتابهای درسی، دفاع مقدس و کتابهای درسی.

مقدمه

از جمله هدفهای غایی نظام پرورشی، توسعه ارزشهای اسلامی و از جمله توسعه بخشی فرهنگ ایثار و شهادت است. این رسالت، که بخش مهمی از آن به عهده نظام رسمی آموزش و پرورش گذارده شده است، باید از هنگام شکل‌گیری و تکوین ارزشها و عواطف و از طریق مستقیم و ضمنی به مخاطبان یادگیری ارائه شود تا شالوده آنها را برای ایثار در راه خدا آماده کند. در واقع این همان چیزی است که تحت عنوان جهاد بر هر مسلمانی واجب است. این در حالی است که نتایج پژوهشهای مرتبط با موضوع نشان‌دهنده کم‌رنگ بودن نسبی این مفاهیم و وجود نارساییهایی در این زمینه است (آرمند، ۱۳۷۸؛ اثباتی و کاظمی، ۱۳۸۳). اشاره اندک به این فرهنگ در آموزش و پرورش عمومی و همگانی، ضرورت‌بخش توجه بیشتر دست اندرکاران برنامه‌ریزی و مؤلفان کتابهای درسی به این مهم است؛ توجهی که نه تنها در قالب برنامه درسی صریح، بلکه در قالب برنامه درسی پنهان و با رویکرد تکوین فنی، مهره‌چینی عوامل مختلف برنامه و از جمله ارائه محرکهای لازم را در عمق متن درسی ضرورت می‌بخشد.

حفظ یاد و نام شهیدان و قدرشناسی از ایثارگران و آشنایی با مفاهیم ایثار و شهادت از اموری است که باید مورد توجه قرار گیرد بویژه آشنایی نسل جوان با مفاهیم ایثار و شهادت از طریق کتابهای درسی مهم است. بر این اساس این موضوع مورد توجه بنیاد شهید و امور ایثارگران است. لازم است وضعیت کتابهای درسی به طور دقیق مورد بررسی قرار گیرد و نارساییها مشخص، و رفع شود.

در الگوی نظام آموزش و پرورش ایران غالب فعالیتهای آموزشی و پرورشی در چارچوب کتاب درسی صورت می‌گیرد. کتاب درسی از کارآمدترین ابزارهایی است که می‌تواند نقشی مهم در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت داشته، و زمینه‌ساز تحقق رفتارهای عملی متناسب با ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در بین کسانی باشد که انتظار می‌رود در آینده ادامه دهنده این ارزشها باشند (صباغیان، ۱۳۸۴) که به منظور دستیابی به این هدف، انتخاب محتوا و چگونگی سازماندهی آن در قالب کتابهای درسی اهمیتی ویژه دارد.

از اهداف مهم نظام آموزشی کشور انتقال ارزشها و فرهنگ اصیل اسلامی ملی و تاریخی به دانش‌آموزان است که عوامل ایثار و شهادت در این میان از جایگاه خاصی برخوردار، و مهم است

به طور عمیق و همه جانبه به دانش آموزان ارائه شود تا توسط آنان به گونه‌ای جامع درونی شود. به منظور تأمین این دیدگاه، می‌توان از محتوای کتابهای درسی در حد فهم دانش آموزان استفاده کرد.

آموزش و پرورش از ابزارهای مهمی است که حکومتها برای حفظ و تثبیت دیدگاه اعتقادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی خود از آن سود می‌برند. این نهاد بخش عمده‌ای از شخصیت و چارچوب فکری جامعه را در ابعاد مختلف شکل می‌دهد و سامان می‌بخشد و از زیربنایی‌ترین نهادهای فرهنگی جامعه است که به هویت سازی سالم کمک می‌کند و یکی از شیوه‌های تأمین این منظور، توجه به گسترش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت در دانش آموزان است. از جمله اهداف بنیادی آموزش و پرورش و یکی از صورتهای اساسی وظایف مصوب بعد رسمی نظام آموزشی کشور، گسترش و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت بین دانش آموزان است.

در نظام برنامه‌ریزی درسی متمرکز ایران با رویکرد رفتارگرایی مبتنی بر استفاده از برنامه درسی از پیش طراحی شده با محوریت کتابهای درسی باید سعی بر این باشد که از همه اجزای برنامه درسی از جمله از بستر محتوای کتابهای درسی به منظور رشد و گسترش مفاهیم ایثار و شهادت بین دانش آموزان استفاده شود. در این نظام کتابهای درسی مهمترین نقش را در برنامه درسی ایفا می‌کند. دقت و توجه کارشناسان در انتخاب محتوای برنامه‌های درسی و پیامهای آشکار و مکنون آنها می‌تواند به صحت فرایند شکل‌دهی نوع بینش و نگاه دانش آموزان به مفاهیم ایثار و شهادت کمک کند. طراحان و برنامه‌ریزان درسی چنانچه در انتخاب و تنظیم محتوای کتابهای درسی به مفاهیم ایثار و شهادت توجه کنند، می‌توانند دانش آموزان را در زمینه‌های مرتبط با این مفاهیم رشد دهند.

تحلیل محتوا، روش مطالعه و تجزیه و تحلیل ارتباطات به شیوه نظام‌دار، عینی و کمی است که به شیوه‌های مختلف و طی مراحل متعدد انجام می‌شود. کتابهای درسی از جمله اسنادی است که می‌تواند با بهره‌گیری از شیوه‌های تحلیل محتوا، مورد بررسی واقع شود. مطالب کتابهای درسی می‌تواند به عنوان مواد اولیه تحلیل محتوا باشد. محتوای درسی، که یکی از عوامل هشتگانه برنامه درسی در نظام رسمی آموزشی و پرورشی جامعه است، می‌تواند در جهت دستیابی به مقصود حائز اهمیت خاص قلمداد شود و این محتوا در مرحله ابتدایی، که زیر بنای کسب هویت برای ورود به دوره نوجوانی است، برجستگی بیشتری دارد. به رغم بررسیهای بانکهای اطلاعاتی، مشخص شد

این موضوع مورد بررسی پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت قرار نگرفته است. آرمند (۱۳۷۷) در بررسی جایگاه و میزان درج آثار شهید و شهادت در کتابهای درسی، نشان داد در کتابهای تعلیمات دینی اول راهنمایی، فارسی و هنر دوم راهنمایی، تاریخ دوم و سوم راهنمایی، فارسی و آیین نگارش ۳ و ۴ و تاریخ اسلام، ایران و جهان و تاریخ ایران دوم متوسطه، متون نظم و نثر پیش دانشگاهی، تاریخ اسلام و دولتهای مسلمان و بینش اسلامی ۲ و جامعه‌شناسی سوم متوسطه، مفاهیم در ارتباط با مفهوم شهید و شهادت به میزان کافی است. در این کتابهای درسی، مفاهیم شهید و شهادت به میزان کافی به کار نرفته است: تعلیمات دینی سوم و چهارم و تعلیمات اجتماعی چهارم و پنجم ابتدایی، فارسی اول و سوم و تعلیمات اجتماعی اول، دوم و سوم و هنر اول و سوم و عربی دوم و سوم و آمادگی دفاعی سوم راهنمایی، ادبیات فارسی ۱ و ۲ اول متوسطه، زبان فارسی اول متوسطه، ادبیات فارسی ۳ و ۴ دوم متوسطه، فارسی و آیین نگارش دوم و سوم و متون ادب فارسی سوم متوسطه و زبان و ادبیات فارسی ۱ و ۲ پیش‌دانشگاهی، زبان و ادبیات فارسی قافیه و عروض و نقد ادبی، تاریخ ادبیات ۱ و ۲ دوم و چهارم متوسطه، تاریخ ایران و جهان سوم متوسطه، بینش اسلامی اول و سوم متوسطه، درس‌هایی از قرآن مجید (۱) و عربی ۱ و ۲ و ۴ و ۷ و جامعه‌شناسی سوم و چهارم متوسطه.

آرمند (۱۳۷۸) در بررسی جایگاه و میزان درج آثار شهید و شهادت در برنامه‌ها و کتابهای درسی دانشگاه‌ها با هدف طرح، شناسایی درسها و کتابهای درسی دانشگاهی که امکان درج آثار و مفاهیم شهید و شهادت در آنها هست و تعیین میزان درج آثار و مفاهیم مربوط به شهید و شهادت در برنامه‌ها و سرفصلهای مصوب درس دانشگاهی و کتابهای درسی دانشگاه در مجموع ۱۸ درس و ده عنوان کتاب معارف اسلامی، زبان و نگارش فارسی، متون برگزیده فارسی، اخلاق اسلامی، تعلیم و تربیت اسلامی، اخلاق و تربیت اسلامی، تاریخ تحلیلی اسلام، انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن را مورد بررسی قرار داده است.

امیری (۱۳۷۸) در تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای ارزشهای معرفی شده در کتابهای درسی دبیرستان در سالهای ۵۶-۱۳۵۲ و ۷۶-۱۳۷۲ ارزشهای مطرح در کتابهای درسی از جمله مفاهیم مربوط به شهید و شهادت را مورد بررسی قرار داده است.

هم چنین نائیکی (۱۳۸۰) در تحلیل محتوای وصایای سرداران شهید مازندران، پس از مطالعه وصیت‌نامه سرداران و استخراج بیش از ۳۰۰ واژه کلید به تحلیل آماری و نتیجه‌گیری پرداخته است.

بیش از ۱۳۰۰ خواسته، توصیه و سفارش با بیش از (۹۸٪) رویکرد اعتقادی از این وصایا استخراج شده است. نکته حائز اهمیت همخوانی و سازگاری معانی و آماری وصایا و سفارشهاست که بیشتر از یک سیر منطقی پیروی می کند.

اثباتی و کاظمی (۱۳۸۳) به تحلیل محتوای کتابهای درسی مقاطع ابتدایی، راهنمایی و سال اول متوسطه (شامل هشت کتاب درسی) از دید ارزشهای دینی، ملی و دفاع مقدس پرداختند. صباغیان (۱۳۸۴) در بررسی معلم، دفاع مقدس و کتابها درسی به بررسی میزان اهمیت و به کارگیری مفاهیم، اصطلاحات، اشعار و مسائل مربوط به دفاع مقدس در کتابها درسی دوره های مختلف تحصیلی پرداخته است و نشان داد در بیشتر کتابهای درسی یا به دفاع مقدس پرداخته نشده و یا اگر از آن سخن به میان آمده، بسیار اندک، شتاب زده و غیر علمی بوده است.

پناهی (۱۳۸۵) در بررسی ارزشهای جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی نشان داد که در میان ۴۱۵۳ شعار انقلاب اسلامی، ۳۹۰ شعار حاوی مضمونهای جهاد و شهادت هست که حدود ۸۵۰ مضمون به جهاد و شهادت و ارزشهای آنها مربوط است. تجزیه و تحلیل این مضمونها نشان داد حدود ۲۱ درصد آنها به ارزشهای غایی و حدود ۲۳ درصد آنها به ارزشهای ابزاری جهاد و شهادت مربوط است. بقیه مضمونها در زمینه اعلام آمادگی برای جانبازی و شهادت در راه امام(ره)، خاستگاه اجتماعی شهیدان، اعلام آمادگی و دعوت به جهاد و شهادت و ارتباط دادن انقلاب و شخصیت های آن و فداکاری و جانبازی انقلابیون به قیام امام حسین(ع) و سایر موضوعات است.

رعنائی پور (۱۳۸۵) نقص در کتابهای درسی، ضعف در فضای فیزیکی مدارس و بی توجهی کادر آموزشی را از مهمترین عوامل تضعیف کننده فرهنگ ایثار و شهادت می داند. در همین راستا خورشیدی و قاسمی (۱۳۸۵: ۲۵) در پژوهشی بر روی دانش آموزان مدارس راهنمایی شاهد و عادی شیراز گزارش کردند که تنها نیمی از افراد نمونه، تمامی نه نفر شهید ارائه شده به آنان را (شهیدان مشهور و یا بومی قلمرو پژوهش) می شناختند. عرب زوزنی و سعیدی رضوانی (۱۳۸۵) در بررسی فرهنگ شهادت در کتابهای درسی دوره راهنمایی نتیجه گرفتند دانش آموزان، اطلاعات کمی از شهید و شهادت و ارزش شهیدان دارند و کتابها باید در شناساندن شهیدان به آنان، نقش بیشتری ایفا کنند. از بین ابعاد مختلف شهید و شهادت در کتابهای دینی سه دوره به آنها اشاره شده، مفهوم شهید و شهادت نه بار تکرار شده و کمتر از همه ابعاد، کارکرد اجتماعی شهید بوده که سه

بار تکرار شده، در کتابهای درسی از بین ویژگیهای مورد بررسی به شهادت طلبی در کل دوره‌ها ۹ بار اشاره شده که بیشترین اشاره در کتاب دینی پایه اول ۶ بار بوده و صفاتی چون حقیقت‌جویی، شجاعت، صبر و استقامت، دینداری، و عزت و بزرگی شهید و شهادت در کتابهای درسی دوره راهنمایی مورد غفلت قرار گرفته است.

بهاالگردی و همکاران (۱۳۸۶) در تحلیل محتوای درس زبان و ادبیات فارسی از لحاظ میزان استفاده از ظرفیتهای این درس در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، چهار وجه ادبیات عاشورایی، ادبیات دفاع مقدس، ادبیات پایداری سایر کشورها و ادبیات انقلاب اسلامی لحاظ شد. بر اساس یافته‌های این پژوهش از توان عظیم درس زبان و ادبیات فارسی دوره متوسطه در سرایت فرهنگ ایثار و شهادت تا حد زیادی غفلت شده است.

رضوانی و همکاران (۱۳۸۶) پژوهشی درباره مجموعه کتابهای سرگذشت نامه‌های شهیدان با عناوین مجموعه افلاکیان، قصه فرماندهان و نیمه پنهان از دیدگاه دانشجویان انجام دادند. نتایج نشان می‌دهد که این کتابها اگر چه دارای تأثیرات مثبت عاطفی بر دانشجویان است در آشنایی دانشجویان با فلسفه دفاع مقدس، ایثار و شهادت نتوانسته چندان مؤثر باشد. نکته جالب توجه اینکه این گونه کتابها نسبت به کتابهای درسی آموزش و پرورش رویکرد جامعتری نسبت به کتابهای درسی آموزش و پرورش داشته است.

مهرام و نبی‌زاده (۱۳۸۶) محتوای دوره ابتدایی را در جهت توانایی برای ترویج فرهنگ ایثار و شهادت کاویدند. بر اساس این تحقیق در این کتابها به فرهنگ ایثار و شهادت، توجه بایسته‌ای نشده است. آنان پیشنهادهایی ارائه کردند از جمله؛ افزایش توجه به شخصیت‌پردازی و الگودهی مجاهدان و شهدای جنگ تحمیلی در کتابهای درسی به صورتهای مستقیم و غیر مستقیم بویژه بهره‌گیری از شخصیت‌هایی که از حیث سنی در تجانس بیشتری با مخاطبان یادگیری هستند، استفاده از نمادهای ایثار و جهاد همانند پیشانی‌بند و پلاک در تصاویر دروس ریاضی پایه‌های نخستین و بهره‌گیری از مثالهایی چون تعداد داوطلبان اعزام به جبهه‌ها یا متوسط سن شهیدان و جانبازان در طرح سؤالات ریاضی (اعمال اصلی، مجموعه‌ها، و...)، خاطرات و وصیت نامه شهدا در درس ادبیات، جغرافیای جنگ در درس اجتماعی و...، عدم سیر متناسب صعودی در استفاده از کلمات و تصاویر مرتبط با فرهنگ ایثار و جهاد و شهادت در پایه‌های مختلف دوره ابتدایی، نشان‌دهنده عدم برنامه‌ریزی بایسته طراحان و مؤلفان متون درسی این دوره است. با عنایت به گذر

کودکان در این پایه از تفکر عینی به انتزاعی، انتظار می‌رود کمیت و کیفیت مطالب فرهنگ‌ساز، نمایانگر این ارتباط عمودی باشد. نظر به اینکه فرهنگ جهاد و ایثار و شهادت از دیدگاه دین به مرزهای جغرافیایی و ملی محدود نیست، تشریح حماسه‌هایی از نوجوانان فلسطینی و لبنانی در دفاع از دین و کشور، می‌تواند اثرگذار و سودمند تلقی شود و بهره‌گیری از زبان برنده هنر در قالب شعر، نقاشی، خط، گرافیک و...، به عنوان عواملی در جهت آسان‌سازی توسعه فرهنگ ایثار و جهاد قابل تلقی می‌شود.

آرمند (۱۳۸۷) در بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی سه دوره نشان داد توزیع مفاهیم در سه دوره مناسب است. از نظر ارتباط عمودی بین مفاهیم دوره‌های تحصیلی، هماهنگی هست. کتابهایی چون قرآن دوم و سوم و کتاب کار دینی چهارم ابتدایی، عربی سوم راهنمایی و دینی متوسطه امکان طرح این مفاهیم در آنها وجود دارد اما به این امر بی‌توجهی شده است.

احمدی (۱۳۸۷) در تحلیل محتوای کتابهای درسی فرهنگ اسلامی، فارسی و علوم اجتماعی دوره راهنمایی از نظر میزان توجه کتابها به مقوله کلی ایثار و شهادت؛ میزان توجه لازم به ۳۶ عامل مشخص شده برای این مبحث را بررسی کرده است. یافته‌ها نشان‌دهنده عدم توجه به بسیاری از عوامل ایثار و شهادت در این کتابهای درسی و عدم پیروی کتابها از نظامواره جامع طرح مبحث ایثار و شهادت است.

جمشیدیان و همکاران (۱۳۸۷) در تحلیل محتوای کتابهای دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به متغیرهای فرهنگ ایثار و شهادت با تفکیک دو موضوع ایثار و فرهنگ شهادت اظهار کرده‌اند که باید هر چه بیشتر به صورت عینی (داستان و...) بیاید و از موارد انتزاعی کاسته شود. تحلیل محتوای این پژوهش نشان داد به اصل هماهنگی افزایش سن (پایه) با افزایش مفاهیم ذهنی یا اصل حرکت از عینی به ذهنی در سازماندهی محتوای کتابهای این دوره در موضوع فرهنگ ایثار و فرهنگ شهادت توجهی نشده است.

منصوری بککی (۱۳۸۷) در ارزیابی میزان توجه به ایثار و شهادت در برنامه درسی دوره راهنمایی نشان داد در این کتابها کمترین توجه در کتابهای علوم اجتماعی شده است. ضمناً به طور کلی از شهدا و ایثارگران هشت سال دفاع مقدس کمتر سخن به میان آمده و نکته مهم دیگر اینکه توجه به این مقوله در این کتابها از نظام خاصی پیروی نمی‌کند.

سعیدی رضوانی و همکاران (۱۳۸۹) در بررسی نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی به موضوع

شهادت (در چهار مقوله نگرش به مفهوم شهادت، دفاع مقدس، شهادت طلبی و الگوپذیری از شهیدان) و عوامل مؤثر در نگرش به شهادت و قدرت پیش‌بینی هر یک از این عوامل پرداختند. یافته‌های مربوط به چهار عامل نشان داد که دانشجویان به طور معناداری به سمت موافق طیف تمایل دارند؛ اما دانشجویان در سه حوزه شهادت طلبی، نگاه به دفاع مقدس و الگوپذیری از شهیدان، به سطح مطلوب (موافقت) نرسیده‌اند. از بین عوامل مورد بررسی، تنها هویت دینی و هویت ملی قادر به پیش‌بینی نگرش افراد به شهادت است.

بررسی پژوهشهای مرتبط با تحلیل محتوای کتابهای درسی سایر کشورها نیز نشان می‌دهد که در کشورهای دیگر برای انتقال ارزشها و عناصر فرهنگ خود از محتوای کتابهای درسی استفاده می‌شود؛ برای نمونه در ژاپن، ارزشهای بنیادینی از قبیل میهن پرستی در کتابهای درسی دوره ابتدایی ترویج می‌شود. در کتابهای درسی آلمان و بریتانیا به طور مکرر به موضوع هولوکاست به عنوان بخشی از تاریخ و ارزشهای فرهنگی مرتبط با اروپاییان پرداخته شده است. نتایج مشابهی در مورد کتابهای درسی سایر کشورهای اروپایی گزارش شده است (رادوان، ۲۰۰۵). الخبتی (۲۰۰۵) با تحلیل محتوای ۲۳ کتاب درسی از بین کتابهای درسی آموزش عمومی اسرائیل، مشاهده کرد ۱۹ کتاب یعنی ۸۲/۶ درصد آن حاوی نگرش منفی نسبت به مسلمانان و اعراب است. ۱۳ درصد از این کتابها نگرش خنثی دارد و ۳ درصد هم نگرش مثبت داشته است. در این کتابها اسلام با تجاوز و زور پیوند خورده و به عنوان دینی معرفی شده که با سرنیزه، کشورهای دیگر را به اشغال درآورده است. این کتابها جهاد دفاعی را ترور و تجاوز معرفی می‌کند. بنابراین در کتابهای درسی کشورهای مختلف ارزشهای مرتبط با فرهنگ هر جامعه مورد تشویق و گسترش قرار می‌گیرد.

برلسون^۱ (۱۹۸۲) در بررسی مقایسه‌ای چگونگی طرح جنگ آمریکا و مکزیک در اواسط قرن نوزده در کتابهای درسی تاریخ دو کشور نشان داد که در محتوای کتابهای درسی امریکایی آمده است که آمریکا مدت زیادی، توهین‌های رؤسای جمهوری مکزیک را تحمل کرد و سپس وارد جنگ شد و به پیروزی رسید و به حاشیه‌ای از صحرا و سرزمین بومیان قناعت کرد اما در مقابل در محتوای کتابهای درسی مکزیک آمده که آمریکا بتدریج و بی‌رحمانه بر سرزمینهای مکزیک تسلط یافته و با دسیسه، خود را تبرئه نموده است.

هدف از درج مباحثی در راستای ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی این است که

1 - Berlson

کسانی که این سالها را ندیده یا هنوز متولد نشدند با این فرهنگ و سوابق ملی، دینی و تاریخی کشور آشنا شوند. در واقع از آنجا که دانش‌آموزان بیشتر عمر خود را در مراکز آموزشی سپری می‌کنند، نظام آموزش و پرورش برای انتقال این مفاهیم به این نسل، رسالت عظیمی بر عهده دارد و در این راستا محتوای کتابهای درسی به دلیل ارتباط مستقیم با دانش‌آموزان می‌تواند در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت مناسب باشد. آشنا کردن کودکان و نوجوانان با فرهنگ شهادت و ایثار و فداکاری در آموزش و پرورش از امور مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد. در این میان کتابهای درسی یکی از عناصر مهم آموزشی را در نظام آموزشی تشکیل می‌دهد و از طریق آنها علاوه بر مطالب علمی ارزشهای مختلف به دانش‌آموزان ارائه می‌شود. از میان ارزشهایی که در کتابهای درسی ارائه می‌شود، یکی از ارزشهای بسیار مهم مفاهیم مربوط به ایثار و شهید و شهادت است؛ لذا ضروری است این مفاهیم به نحو احسن در این کتابها مورد توجه قرار گیرد.

با عنایت به این نکات، مسئله اساسی این پژوهش "تعیین مفاهیم ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی" است. پژوهشگر در این زمینه نیز این سؤالات اساسی را مورد بررسی قرار داده است.

۱- در کتابهای درسی فارسی بخوانیم دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

۲- در کتابهای درسی فارسی بنویسیم دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

۳- در کتابهای درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

۴- در کتابهای درسی هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) و کتاب کار هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) پایه‌های دوم تا پنجم و هدیه‌های آسمان پایه ششم به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

۵- در ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت دوم دبستان و ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان و آموزش قرآن (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

۶- در کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم تا پنجم و مطالعات اجتماعی پایه ششم

ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟
 ۷- آیا بین میزان توجه کتابهای درسی مورد بررسی به مفاهیم ایثار و شهادت بر حسب واحدهای تحلیل محتوای برنامه درسی و نوع اشاره محتوایی برنامه درسی، تفاوت معناداری وجود دارد؟

روش پژوهش

روش این پژوهش با عنایت به عنوان، اهداف و سؤالیهای پژوهشی؛ تحلیل اسنادی به همراه تحلیل محتوا بوده است. در آغاز مجموعه منابع و سوابق پژوهشی برای استخراج مصادیق مرتبط با ایثار و شهادت، بررسی و مجموعه مصداقهای مشخص شده در چارچوب چهارده عامل مفهومی ایثار و شهادت، شامل: نام شهید، نام ایثارگر، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، صفات شهید و ایثارگر، تجلیل از شهید و ایثارگر، مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، محل شهادت و ایثارگری، مدفن شهدا، نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، کارکرد شهادت و ایثارگری، نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و نمادهای شهید و ایثارگر قرار داده شد.

طی گام دوم پژوهش و پس از تعیین جامعه، نمونه مرتبط و متناسب از بین کتابهای درسی دوره ابتدایی با استفاده از توافق در زمینه ساختار عوامل مفهومی مرتبط با ایثار و شهادت، جدول تحلیل محتوای کتابهای درسی تهیه شد؛ به علاوه واحدهای تحلیل محتوایی نیز تعیین، و بر آن اساس، عملیات گذاری کتابهای درسی مورد نظر انجام شد. پس از مرحله کد گذاری، جدولهای کتابهای درسی مورد تجزیه و تحلیل و تفسیر قرار گرفته است.

جامعه پژوهشی شامل دو بخش بود: الف) اسناد و مدارک، شامل مجموعه اسناد و مدارک موجود، مرتبط و در دسترس نظری و تحقیقاتی درباره حوزه ایثار و شهادت ب) کتابهای درسی دوره تحصیلی ابتدایی (چاپ سال تحصیلی ۹۲-۹۱) که شامل هشت عنوان است و با عنایت به پایه‌های مختلف تحصیلی دوره ابتدایی، تعداد جامعه کتابهای درسی مورد بررسی بالغ بر ۳۳ جلد بوده است. در بخش الف) اسناد و مدارک حوزه ایثار و شهادت، تمام اسناد و مدارک موجود، مرتبط و در دسترس نظری و پژوهشی به همراه مستندات مرتبط با حوزه ایثار و شهادت مورد

بررسی و تحلیل اسنادی قرار گرفت و لذا در این بخش، نمونه‌گیری انجام نشده است. در بخش ب) کتابهای درسی مورد تحلیل ابتدایی، متناسب با عنوان پژوهش، کتابهای درسی‌ای که تناسب بیشتری با ماهیت، اهداف و سؤالهای پژوهش داشت به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شد؛ بنابر این روش نمونه‌گیری در این بخش، هدفمند، و کتابها به تناسب انتخاب شده است.

واحدهای تحلیل محتوا: واحدهای تحلیل محتوا در پژوهش حسب مفاد طرح پژوهشی مصوب، شامل (۱) کلمه (۲) جملات و مضامین متن (۳) تکالیف و فعالیتها (۴) سؤالها، (۵) اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و (۶) سایر بوده است.

ابزارهای گردآوری داده: الف: فرم فیش برداری: در تحلیل جامعه، اسناد و مستندات مرتبط با مبانی نظری و سوابق تحقیقاتی مرتبط با ایثار و شهادت به منظور بررسی منابع از فرم فیش برداری به منظور گردآوری داده‌ها استفاده شد. ب: سیاهه تحلیل محتوای کتابهای درسی: در تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی، ابزار گردآوری داده، سیاهه تحلیل محتوای کتابهای درسی بود. به منظور تدوین سیاهه تحلیل محتوای کتابهای درسی، منابع نظری و پژوهشی مرتبط با ایثار و شهادت بررسی شد و حسب ساختار عوامل مفهومی ایثار و شهادت مورد توافق با مشورت ناظر طرح به همراه کارشناسان بنیاد شهید و امور ایثارگران، سیاهه تحلیل محتوای کتابهای درسی، حاوی طبقات عوامل مفهومی ایثار و شهادت (به همراه محل درج مصداقهای مرتبط با هر یک از عوامل مفهومی به منظور استفاده در هنگام تحلیل محتوای تحلیلگران)، واحدهای تحلیل محتوا و نیز نوع اشاره تهیه و تدوین گردید. در این سیاهه، ضمن درج عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحدهای تحلیل محتوا و نیز نوع اشاره (اعم از مستقیم و غیر مستقیم) مشخص شده است.

روایی^۱ و پایایی^۲ ابزار: به منظور حصول اطمینان از روایی صوری و تخصصی^۳ ابزار، فرم تهیه شده مبتنی بر عوامل مفهومی استخراجی در اختیار ناظر طرح به همراه کارشناسان بنیاد شهید و امور ایثارگران قرار گرفت و حسب تأیید ناظر و کارشناسان بنیاد، عوامل مفهومی چهارده‌گانه در ابزار سیاهه تحلیل محتوا درج شد؛ هم چنین انواع واحدهای تحلیل محتوا و نیز دو نوع اشاره در ابزار درج گردید. این ابزار به لحاظ صوری و محتوایی مورد تأیید ناظر طرح و کارشناسان قرار گرفت. به منظور تأمین پایایی ابزار، نمونه‌ای از چند کتاب درسی مورد تحلیل در پژوهش، مشترکاً توسط

1 - validity

2 - reliability

3 - Face validity & Professional judgement

مجری طرح پژوهشی و همکار اصلی تحلیل‌گر محتوای متخصص برنامه‌ریزی درسی، تحلیل محتوا گردید. نتایج بررسی دو گانه با یکدیگر مقایسه و همبستگی یا توافق درصدی آنها در فرمول توافق درصدی نئوندروف محاسبه گردید. ضریب توافق در موارد مورد تحلیل مشترک بین دو تحلیل‌گر محتوا، بیش از ۸۰٪ بوده است.

$$PAO = \frac{2A}{nA + NB} =$$

PAO به معنی درصد توافق مشاهده شده، A تعداد توافقه‌های بین دو کد گذار و nA و NB

به ترتیب تعداد واحدهای کد گذاری شده از سوی کد گذاران است.

کد گذاری و تجزیه و تحلیل آماری داده‌ها: ابتدا در خصوص کد گذاری کتابهای درسی مورد تحلیل اقدام شد به طوری که به ازای هر مصداق مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت در انواع واحدهای تحلیل محتوا شامل (۱ کلمه ۲ جملات و مضامین متن ۳ تکالیف و فعالیتها ۴ سؤالها ۵ اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۶ سایر، کد گذاری لازم صورت پذیرفت (حکیم‌زاده، ۱۳۸۵)؛ هم‌چنین به نوع اشاره مستقیم و غیر مستقیم به عوامل مفهومی ایثار و شهادت نیز توجه گردید؛ سپس با عنایت به سؤالهای پژوهش و نوع داده‌های بررسی کتابهای درسی دوره ابتدایی تحلیل آماری داده‌های پژوهش در سطح توصیفی انجام شد. در این ارتباط از شاخصهای گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد و جدولها استفاده گردید؛ هم‌چنین به منظور بررسی تفاوت معنی‌دار، حسب مقیاس اسمی داده‌ها از آزمون خی دو استفاده شد.

تحلیل یافته‌های پژوهش

۱ - بررسی سؤال اول پژوهش: در کتابهای درسی فارسی بخوانیم دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

جدول شماره ۱: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع

اشاره در محتوای کتابهای فارسی (بخوانیم) دوره ابتدایی

عامل مفهومی	بخوانیم اول		بخوانیم دوم		بخوانیم سوم		بخوانیم چهارم		بخوانیم پنجم		بخوانیم ششم		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
نام شهید	۰	۰	۲	۶۸	۴	۷۰	۵	۶۸	۲	۳۰	۳	۳۵	۱۶	۴۰
نام ایثارگر	۳	۶۰	۰	۰	۲	۳۰	۶	۸۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۳	۳۰
آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۱	۲۰	۱	۳۰	۰	۰	۰	۰	۲	۳۰	۳	۳۵	۷	۲۰
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۱	۲۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۰	۵	۱۰
صفات شهید و ایثارگر	۴	۸۰	۳	۱۰۰	۱۰	۱۰۰	۱۶	۱۸۰	۱۵	۲۱۰	۲۳۸	۱۴۰	۶۲	۱۷۰
تجلیل از شهید و ایثارگر	۱۲	۲۴۰	۶	۲۰۰	۱۵	۲۷۰	۱۱	۱۱۰	۱۵	۱۵۰	۲۳۸	۲۵۰	۸۴	۲۳۰
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۳	۶۰	۱	۳۰	۲	۳۰	۲	۳۰	۱	۲۰	۱	۱۰	۱۲	۳۰
محل شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۳۰	۲	۲۰	۳	۳۰	۶	۲۰
مدفن شهید	۰	۰	۲	۶۸	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۶	۲۰
نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری	۴	۸۰	۰	۰	۳	۳۰	۳	۳۰	۱	۱۰	۱	۱۰	۱۳	۳۰
کارکرد شهادت و ایثارگری	۲	۴۰	۲	۶۸	۲	۳۰	۹	۱۰۰	۴	۴۰	۶	۶۰	۲۰	۵۰
نام‌ها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری	۳	۶۰	۱	۳۰	۵	۵۰	۹	۹۰	۶	۶۰	۸	۸۰	۲۸	۷۰
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۳	۶۰	۰	۰	۵	۵۰	۹	۹۰	۶	۶۰	۹	۹۰	۳۰	۷۰
نمادهای شهید و ایثارگر	۱۳	۲۶۰	۱۱	۳۸	۳	۳۰	۶	۶۰	۸	۸۰	۱۲	۱۲۰	۵۱	۱۴۰
جمع عوامل	۴۹	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪	۵۵	۱۰۰٪	۷۳	۱۰۰٪	۶۳	۱۰۰٪	۸۴	۱۰۰٪	۳۵۳	۱۰۰٪
واحد تحلیل	کلمه	۸	۱۶	۳	۱۰	۸	۱۴	۱۴	۱۹	۹	۱۴	۲۰	۶۲	۱۷
	«ج.م.»	۱۳	۲۶	۱۰	۳۴	۲۶	۴۷	۳۶	۴۹	۳۳	۵۲	۳۷	۱۵۵	۴۴
	«ت.ف.»	۲	۴	۰	۰	۱۳	۲۳	۵	۶	۶	۹	۳	۲۹	۸
	«س.»	۳	۶	۲	۶	۰	۰	۳	۴	۰	۰	۱	۹	۲
	«ش.»	۲۳	۴۶	۱۴	۴۸	۸	۱۴	۱۴	۱۹	۱۴	۲۲	۱۸	۹۱	۲۵
	سایر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۱	۵	۷	۲
جمع واحد تحلیل	۴۹	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪	۵۵	۱۰۰٪	۷۳	۱۰۰٪	۶۳	۱۰۰٪	۸۴	۱۰۰٪	۳۵۳	۱۰۰٪
اشاره	م	۴۷	۹۶	۲۶	۸۹	۵۱	۹۲	۶۲	۸۵	۵۷	۹۰	۸۳	۲۲۶	۹۲
	غ	۲	۴	۳	۱۰	۴	۷	۱۱	۱۵	۶	۹	۱	۲۷	۷
	جمع نوع اشاره	۴۹	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪	۵۵	۱۰۰٪	۷۳	۱۰۰٪	۶۳	۱۰۰٪	۸۴	۳۵۳	۱۰۰٪

این کتابها در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی مورد بررسی ایثار و شهادت، توجه کرده است. در جدول شماره (۱) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای فارسی بخوانیم دوره ابتدایی آورده شده است. از مجموع کل ۳۵۳ فراوانی مرتبط با عوامل

مفهومی ایثار و شهادت، ۱۶ فراوانی (۴.۵ درصد) در عامل نام شهید، ۱۳ فراوانی (۳.۶ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۷ فراوانی (۲ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۵ فراوانی (۱.۴ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۶۲ فراوانی (۱۷.۵ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۸۴ فراوانی (۲۳.۷ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۱۲ فراوانی (۳.۴ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، ۶ فراوانی (۱.۷ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری، ۶ فراوانی (۱.۷ درصد) در عامل مدفن شهید، ۱۳ فراوانی (۳.۷ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۲۰ فراوانی (۵.۶ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری، ۲۸ فراوانی (۸ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری، ۳۰ فراوانی (۸.۵ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگری، ۵۱ فراوانی (۱۴.۴ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل مجموع کتابهای درسی فارسی بخوانیم، تجلیل از شهید و ایثارگر و صفات شهید و ایثارگر و کمترین عامل نیز جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی فارسی بخوانیم به ترتیب شامل پایه‌های ششم، چهارم، پنجم، سوم، اول و دوم بوده است.

این تحلیل نشان داد از مجموع کل ۳۵۳ فراوانی در کتابهای درسی فارسی بخوانیم ۶۲ فراوانی (۱۷.۵ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۱۵۵ فراوانی (۴۴ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۲۹ فراوانی (۸.۲ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها، ۹ فراوانی (۲.۵ درصد) در واحد تحلیل سؤالاها، ۹۱ فراوانی (۲۵ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۷ فراوانی (۲.۵ درصد) در سایر بخشهای محتوا بوده است. از مجموع کل ۳۵۳ فراوانی ۳۲۶ مورد (۹۲.۴ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۲۷ مورد (۷.۶ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است.

بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۱) در مجموع می‌توان اذعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی در کتابهای درسی فارسی بخوانیم، تجلیل از شهید و ایثارگر و صفات شهید و ایثارگر بوده به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل جملات و مضامین متن بوده و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است.

۲- بررسی سؤال دوم پژوهش: در کتابهای درسی فارسی بنویسیم دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟ این کتابها در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی مورد بررسی

ایثار و شهادت توجه کرده است. در جدول شماره (۲) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای فارسی بنویسیم دوره ابتدایی آورده شده است. آن گونه که جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۱۸۳ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت، ۹ فراوانی (۵ درصد) در عامل نام شهید، ۱۰ فراوانی (۵.۵ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۲ فراوانی (۱.۱ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۲ فراوانی (۱.۱ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۲۲ فراوانی (۱۲ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۴۶ فراوانی (۲۵.۱ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۷ فراوانی (۳.۸ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، ۴ فراوانی (۲.۱ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری، ۳ فراوانی (۱.۶ درصد) در عامل مدفن شهید، ۴ فراوانی (۲.۱ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۶ فراوانی (۳.۲ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری، ۲۴ فراوانی (۱۳.۱ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، ۱۹ فراوانی (۱۰.۳ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و ۲۵ فراوانی (۱۳.۷ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل مجموع کتابهای درسی فارسی بنویسیم، تجلیل از شهید و ایثارگر و نماد شهید و ایثارگر و کمترین عامل نیز آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری و جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی فارسی بنویسیم به ترتیب شامل پایه‌های چهارم، سوم، اول، پنجم به همراه ششم (تعداد فراوانی این دو پایه، یکسان است) و دوم بوده است.

تحلیل نشان داد از مجموع کل ۱۸۳ فراوانی در کتابهای درسی فارسی بنویسیم، ۳۸ فراوانی (۲۰.۸ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۱۴ فراوانی (۷.۶ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۷۳ فراوانی (۳۹.۹ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها، ۵ فراوانی (۲.۷ درصد) در واحد تحلیل سؤالاها، ۴۶ فراوانی (۲۵.۱ درصد) در واحد تحلیل، اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۷ فراوانی (۳.۸ درصد) در سایر بخشهای محتوا، بوده است.

از مجموع کل ۱۸۳ فراوانی، ۱۳۹ مورد (۷۶ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۴۴ مورد (۲۴ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است. بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۲) در مجموع می‌توان ادعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی موجود در کتابهای درسی فارسی بنویسیم، تجلیل از

شهید و ایثارگر و نمادهای شهید و ایثارگر بوده به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل، تکالیف و فعالیتها بوده و عمده ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است.

جدول شماره ۲: جمع بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع

اشاره در محتوای کتابهای فارسی بنویسیم دوره ابتدایی

عامل مفهومی	بنویسیم اول		بنویسیم دوم		بنویسیم سوم		بنویسیم چهارم		بنویسیم پنجم		بنویسیم ششم		جمع	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
نام شهید	۰	۰	۱	۴۷	۱	۲۶	۳	۷۵	۳	۱۱۵	۱	۳۸	۹	۵
نام ایثارگر	۳	۹۳	۱	۴۷	۴	۱۰۵	۱	۲۵	۰	۰	۱	۳۸	۱۰	۵۵
آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۷۶	۰	۰	۲	۱.۱
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲۵	۰	۰	۱	۳۸	۲	۱.۱
صفات شهید و ایثارگر	۳	۹۳	۴	۱۹	۶	۱۵۷	۴	۱۰	۳	۱۱۵	۲	۷۶	۲۲	۱۲
تجلیل از شهید و ایثارگر	۸	۲۳۸	۵	۲۳۸	۸	۲۱	۵	۱۲۵	۹	۳۴۶	۱۱	۴۲۳	۴۶	۲۵.۱
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۳	۹۳	۰	۰	۰	۰	۱	۲۵	۲	۷۶	۱	۳۸	۷	۳۸
محل شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۵	۱	۳۸	۱	۳۸	۴	۲.۱
مدفن شهدا	۰	۰	۲	۹.۵	۰	۰	۰	۰	۱	۳۸	۰	۰	۳	۱.۶
نقش های اجتماعی شهادت و ایثارگری	۱	۳.۱	۰	۰	۲	۵.۲	۱	۲.۵	۰	۰	۰	۰	۴	۲.۱
کارکرد شهادت و ایثارگری	۱	۳.۱	۰	۰	۱	۲.۶	۴	۱۰	۰	۰	۰	۰	۶	۳.۲
نام ها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری	۴	۱۲.۵	۱	۴.۷	۳	۷.۸	۱۱	۲۷.۵	۴	۱۵.۳	۱	۳.۸	۲۴	۱۳.۱
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۲	۶.۲	۱	۴.۷	۶	۱۵.۷	۶	۱۵.۷	۱۵	۳۹	۴	۱۵.۳	۱۹	۱۰.۴
نمادهای شهید و ایثارگر	۷	۲۱.۸	۶	۲۸.۵	۷	۱۸.۴	۱	۲.۵	۱	۳.۸	۳	۱۱.۵	۲۵	۱۳.۷
جمع عوامل	۳۲	۱۰۰٪	۲۱	۶۶٪	۳۸	۱۱۰٪	۴۰	۱۲۰٪	۲۶	۸۰٪	۲۶	۸۰٪	۱۸۳	۱۰۰٪
تجزیه و تحلیل	کلمه	۹	۲۸.۱	۲	۶.۲	۶	۱۸.۴	۷	۲۱.۹	۴	۱۱.۵	۳	۹.۳	۲۰.۸
	«ج.م.»	۳	۹.۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴	۷.۶
	«ت.ف.»	۷	۲۱.۸	۱۳	۳۹.۹	۱۶	۴۲.۱	۱۹	۵۷.۵	۹	۲۴.۶	۹	۲۷.۶	۳۹.۹
	«س.»	۱	۳.۱	۴	۱۱.۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۲.۷
	«ش.»	۱۲	۳۷.۵	۲	۶.۲	۱۶	۴۲.۱	۹	۲۲.۵	۳	۷.۶	۴	۱۱.۵	۲۵.۱
سایر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۱۲.۵	۲	۵.۲	۱	۲.۵	۳.۸	
جمع واحد تحلیل	۳۲	۱۰۰٪	۲۱	۶۶٪	۳۸	۱۱۰٪	۴۰	۱۲۰٪	۲۶	۸۰٪	۲۶	۸۰٪	۱۸۳	۱۰۰٪
تجزیه و تحلیل	م	۲۶	۸۱.۲	۱۶	۴۹.۴	۲۹	۸۶.۳	۲۴	۷۳.۵	۱۹	۵۷.۵	۱۹	۵۷.۵	۷۶
	غ	۶	۱۸.۸	۵	۱۵.۶	۹	۲۳.۷	۱۶	۴۹.۴	۷	۲۱.۹	۱	۳.۱	۲۴
جمع نوع اشاره	۳۲	۱۰۰٪	۲۱	۶۶٪	۳۸	۱۱۰٪	۴۰	۱۲۰٪	۲۶	۸۰٪	۲۶	۸۰٪	۱۸۳	۱۰۰٪

۳- بررسی سؤال سوم پژوهش: در کتابهای درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

تحلیل نشان داد از مجموع کل ۱۹۱ فراوانی کتابهای درسی آموزش قرآن، ۳۶ فراوانی (۱۸.۹ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۸۶ فراوانی (۴۵ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۱۰ فراوانی (۵.۲ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها، ۵۷ فراوانی (۲۹.۹ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۲ فراوانی (۱ درصد) در سایر بخشهای محتوا بوده است. از مجموع کل ۱۹۱ فراوانی، ۱۳۲ مورد (۶۹.۱ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۵۹ مورد (۳۰.۹ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است. بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۳) در مجموع می‌توان اذعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی کتابهای درسی آموزش قرآن، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری و تجلیل از شهید و ایثارگر بوده به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

این کتابها در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی مورد بررسی ایثار و شهادت، توجه کرده است. در جدول شماره (۳) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای آموزش قرآن دوره ابتدایی، آورده شده است. جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۱۹۱ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت، ۷ فراوانی (۳.۶ درصد) در عامل نام شهید، ۶ فراوانی (۳.۱ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۵۵ فراوانی (۲۸.۷ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۶ فراوانی (۳.۱ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۲۰ فراوانی (۱۰.۴ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۲۹ فراوانی (۱۵.۱ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۱۲ فراوانی (۶.۲ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، ۷ فراوانی (۳.۶ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری، ۲ فراوانی (۱ درصد) در عامل مدفن شهید، ۲ فراوانی (۱ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۲ فراوانی (۱ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری، ۱۴ فراوانی (۷.۳ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، ۱۵ فراوانی (۷.۸ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و ۱۴ فراوانی (۷.۳ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل در مجموع کتابهای درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری و تجلیل از شهید و ایثارگر و کمترین عامل نیز مدفن شهید، نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری و کارکرد شهادت و ایثارگری بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی آموزش قرآن به ترتیب شامل پایه‌های ششم، سوم، دوم، چهارم و پنجم به همراه اول (تعداد فراوانی این دو پایه، یکسان است)، بوده است.

جدول شماره ۳: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع

اشاره در محتوای کتابهای آموزش قرآن دوره ابتدایی

عامل مفهومی	قرآن اول		قرآن دوم		قرآن سوم		قرآن چهارم		قرآن پنجم		قرآن ششم		جمع		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد			
نام شهید	۰	۰	۲	۵	۳	۷.۳	۰	۰	۰	۰	۲	۳	۷	۳.۶	
نام ایثارگر	۰	۰	۳	۷.۵	۱	۲.۴	۱	۵.۵	۰	۰	۱	۱.۵	۶	۳.۱	
آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۲	۱۵.۳	۸	۲۰	۱۷	۴۱.۴	۷	۳۸.۸	۹	۶۹.۲	۱۲	۱۸.۱	۵۵	۲۸.۷	
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۱	۲.۴	۱	۵.۵	۰	۰	۴	۶	۶	۳.۱	
صفات شهید و ایثارگر	۲	۱۵.۳	۹	۲۲.۵	۴	۹.۷	۱	۵.۵	۰	۰	۴	۶	۲۰	۱۰.۴	
تجلیل از شهید و ایثارگر	۴	۳۰.۷	۲	۵	۴	۹.۷	۳	۱۶.۶	۲	۱۵.۳	۱۴	۲۱.۲	۲۹	۱۵.۱	
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۱	۷.۶	۲	۵	۲	۴.۸	۰	۰	۱	۷.۶	۶	۹	۱۲	۶.۲	
محل شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۲	۴.۸	۱	۵.۵	۱	۷.۶	۳	۴.۵	۷	۳.۶	
مدفن شهدا	۱	۷.۶	۰	۰	۰	۰	۱	۵.۵	۰	۰	۰	۰	۲	۱	
نقش های اجتماعی شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۳	۲	۱	
کارکرد شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۵.۵	۰	۰	۱	۱.۵	۲	۱	
نام ها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۲	۴.۸	۲	۱۱.۱	۰	۰	۱۰	۱۵.۱	۱۴	۷.۳	
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۰	۰	۷	۱۷.۵	۴	۹.۷	۰	۰	۰	۰	۴	۶	۱۵	۷.۸	
نمادهای شهید و ایثارگر	۳	۲۳	۷	۱۷.۵	۱	۲.۴	۰	۰	۰	۰	۳	۴.۵	۱۴	۷.۳	
جمع عوامل	۱۳	۱۰۰٪	۴۰	۱۰۰٪	۴۱	۱۰۰٪	۱۸	۱۰۰٪	۱۳	۱۰۰٪	۶۶	۱۰۰٪	۱۹۱	۱۰۰٪	
تجزیه و تحلیل	کلمه	۱	۷.۶	۶	۱۵	۶	۱۴.۶	۲	۱۱.۱	۰	۰	۲۱	۳۱.۸	۳۶	۱۸.۹
	«ج.م.»	۴	۳۰.۷	۱۹	۴۷.۵	۲۶	۶۳.۴	۱۱	۶۱.۱	۴	۳۰.۷	۲۲	۳۳.۳	۸۶	۴۵
	«ت.ف.»	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۷.۵	۱۰	۵.۲	
	«س.»	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
	«ش.»	۸	۶۱.۵	۱۵	۳۷.۵	۹	۲۱.۹	۵	۲۷.۷	۲	۱۵.۳	۱۸	۲۷.۲	۵۷	۲۹.۹
	سایر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱۵.۳	۰	۲	۱
جمع واحد تحلیل	۱۳	۱۰۰٪	۴۰	۱۰۰٪	۴۱	۱۰۰٪	۱۸	۱۰۰٪	۱۳	۱۰۰٪	۶۶	۱۰۰٪	۱۹۱	۱۰۰٪	
تجزیه و تحلیل	م	۹	۶۹.۲	۲۹	۷۲.۵	۲۲	۵۳.۶	۱۱	۶۱.۲	۵	۳۸.۴	۵۶	۸۴.۸	۱۳۲	۶۹.۱
	غ	۴	۳۰.۷	۱۱	۲۷.۵	۱۹	۴۶.۳	۷	۳۸.۸	۸	۶۱.۵	۱۰	۱۵.۲	۵۹	۳۰.۹
	جمع نوع اشاره	۱۳	۱۰۰٪	۴۰	۱۰۰٪	۴۱	۱۰۰٪	۱۸	۱۰۰٪	۱۳	۱۰۰٪	۶۶	۱۰۰٪	۱۹۱	۱۰۰٪

۴ - بررسی سؤال چهارم پژوهش: در کتابهای درسی هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی)

و کتاب کار هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) پایه‌های دوم تا پنجم و هدیه‌های آسمان

پایه ششم به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

این کتابها در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی مورد بررسی ایثار و شهادت از جمله نام شهید، نام ایثارگر، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، صفات شهید و ایثارگر، تجلیل از شهید و ایثارگر، مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، محل شهادت و ایثارگری، مدفن شهید، نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، کارکرد شهادت و ایثارگری، نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری، تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و نمادهای شهید و ایثارگر توجه کرده است.

در جدول شماره (۴) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی آورده شده است. جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۳۳۰ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت، ۵۲ فراوانی (۱۵.۷ درصد) در عامل نام شهید، ۱۳ فراوانی (۴ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۱۱ فراوانی (۳.۳ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۷ فراوانی (۲.۱ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۴۰ فراوانی (۱۲.۱ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۹۴ فراوانی (۲۸.۷ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۱۰ فراوانی (۳ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، ۱۰ فراوانی (۳ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری، ۹ فراوانی (۲.۷ درصد) در عامل مدفن شهید، ۴ فراوانی (۱.۲ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۸ فراوانی (۲.۴ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری، ۳۰ فراوانی (۹.۱ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری، ۱۹ فراوانی (۵.۷ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و ۲۳ فراوانی (۷ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل در مجموع کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی، تجلیل از شهید و ایثارگر و نام شهید و کمترین عامل نیز؛ نقشهای اجتماعی شهید و ایثارگر بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی به ترتیب شامل پایه‌های ششم، سوم، دوم، پنجم و چهارم بوده است.

تحلیل نشان داد از مجموع کل ۳۳۰ فراوانی در کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی، ۸۵ فراوانی (۲۵.۷ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۱۱۸ فراوانی (۳۵.۷ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۱۹ فراوانی (۵.۷ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها، ۷ فراوانی (۲.۱ درصد) در واحد تحلیل سؤالاها، ۶۷ فراوانی (۲۰.۳ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۳۴

فراوانی (۱۰.۳ درصد) در سایر بخشهای محتوا بوده است.

از مجموع کل ۳۳۰ فراوانی، ۳۲۳ مورد (۹۷.۹ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۷ مورد (۲.۱ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است. بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۵) در مجموع می‌توان ادعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی موجود در کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی تجلیل از شهید و ایثارگر و نام شهید، و به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل، جملات و مضامین متن، و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است (جدول شماره ۴).

جدول شماره ۴: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع اشاره در محتوای کتابهای هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی^۱

عامل مفهومی	هدیه های دوم		هدیه های سوم		هدیه های چهارم		هدیه های پنجم		هدیه های ششم		جمع دو کتاب اصلی و کار پایه ^۱	
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
نام شهید	۹	۲۶.۴	۵	۳۳.۳	۳	۱۱.۷	۳	۷.۵	۳	۹.۳	۵۲	۱۵.۷
نام ایثارگر	۱	۶.۶	۱	۶.۶	۲	۱۹.۹	۲	۱۵.۳	۲	۱۵.۳	۱۳	۴
آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۱	۲.۹	۱	۶.۶	۲	۱۵.۳	۲	۱۵.۳	۲	۱۵.۳	۱۱	۳.۳
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۱	۷.۵	۱	۷.۵	۱	۷.۵	۷	۲.۱
صفات شهید و ایثارگر	۵	۱۴.۷	۰	۰	۵	۱۹.۶	۵	۱۹.۶	۴	۱۲.۵	۱۱	۱۲.۱
تجلیل از شهید و ایثارگر	۱۲	۳۵.۲	۳	۲۰	۸	۲۱.۵	۸	۲۰	۸	۲۰	۹۴	۲۸.۴
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۱	۲.۹	۰	۰	۱	۷.۵	۱	۷.۵	۱	۷.۵	۱۰	۳
محل شهادت و ایثارگری	۱	۲.۹	۰	۰	۲	۱۵.۳	۲	۱۵.۳	۲	۱۵.۳	۱۰	۳
مدفن شهدا	۰	۰	۰	۰	۳	۹.۳	۳	۹.۳	۳	۹.۳	۹	۲.۷

۱ - از آنجا که در پایه‌های دوم تا پنجم در هر پایه دو کتاب وجود دارد در هر عامل دو ردیف عدد درج شده که عدد بالا به کتاب درسی و عدد زیر کتاب کار آن مربوط است؛ به همین ترتیب درصدها نیز در دو سطر محاسبه شده است ولی در پایه ششم فقط یک عدد و درصد است؛ چون کتاب کار ندارد.

۲ - در ستون نهایی اعداد کتابهای اصلی و کتاب کار، جمع زده، و توضیحات هم حسب اعداد حاصل جمع، ارائه شده است.

ادامه جدول شماره ۴: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع

اشاره در محتوای کتابهای هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی

عامل مفهومی	هدیه های دوم		هدیه های سوم		هدیه های چهارم		هدیه های پنجم		هدیه های ششم		جمع دو کتاب اصلی و کار پایه	
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
کارکرد شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری	۲	۵۸	۱	۶۶	۲	۱۷۶	۵	۱۲۵	۴	۱۲۵	۷	۵۵
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
نمادهای شهید و ایثارگر	۳	۸۸	۲	۱۳۳	۴	۹۸	۶	۱۰	۲	۶۳	۴	۳۱
مجموع عوامل	۱۵	۳۴	۱۴	۵۱	۴	۴۰	۱۳	۳۲	۱۳	۶۳	۱۲۷	۳۳۰
واحد تحلیل محتوا	کلمه	۱۰	۲۹۴	۵	۳۳۳	۸	۱۵۶	۶	۱۵	۵	۱۵۶	۴۳
	«ج»	۸	۲۳۵	۲	۱۳۳	۲۲	۴۳۱	۱۶	۴۰	۱۶	۵۰	۱۱۸
	«ت.ف»	۱	۲۹	۲	۱۳۳	۳	۵۸	۳	۷۵	۲	۶۳	۱۹
	«س»	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	«ش»	۶	۱۷۶	۶	۴۰	۱۲	۲۳۵	۱۰	۲۵	۴	۱۲۵	۶۷
	سایر	۹	۲۶۴	۰	۰	۴	۷۸	۵	۱۲۵	۴	۱۲۵	۱۱
	جمع واحد تحلیل	۱۵	۳۴	۱۴	۵۱	۴	۴۰	۱۳	۳۲	۱۳	۶۳	۱۲۷
انگاره	م	۳۴	۱۰۰	۱۴	۸۶۸	۵۰	۹۸	۳۹	۹۷۵	۳۲	۱۰۰	۳۳۳
	غ	۰	۰	۰	۰	۱	۱۹	۱	۲۵	۰	۰	۷
	جمع نوع اشاره	۳۴	۱۰۰	۱۴	۵۱	۴۰	۹۸	۴۰	۹۷۵	۳۲	۱۰۰	۳۳۳

۵ - بررسی سؤال پنجم پژوهش: در ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت دوم دبستان و ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان و آموزش قرآن (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

جدول شماره ۵: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع اشاره در محتوای ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت دوم دبستان و ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان و آموزش قرآن (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان ویژه اهل سنت دوره ابتدایی

عامل مفهومی	هدیه‌های دوم		هدیه‌های سوم		جمع		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
نام شهید	۱	۶.۶	۱	۷.۱	۲	۶.۹	
نام ایثارگر	۲	۱۳.۳	۰	۰	۲	۶.۹	
آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۴	۲۶.۶	۲	۱۴.۲	۶	۲۰.۷	
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۱	۶.۶	۰	۰	۱	۳.۴	
صفات شهید و ایثارگر	۴	۲۶.۶	۱	۷.۱	۵	۱۷.۲	
تجلیل از شهید و ایثارگر	۳	۲۰	۴	۲۸.۵	۷	۲۴.۱	
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
محل شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
مدفن شهید	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
نقش‌های اجتماعی شهادت و ایثارگری	۰	۰	۱	۷.۱	۱	۳.۴	
کارکرد شهادت و ایثارگری	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
نام‌ها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری	۰	۰	۳	۲۱.۴	۳	۱۰.۳	
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۰	۰	۲	۱۴.۲	۲	۶.۹	
نمادهای شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۰	۰	
مجموع عوامل	۱۵	۱۰۰٪	۱۴	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪	
تکرار کلمات	کلمه	۴	۲۶.۶	۳	۲۱.۴	۷	۲۴.۱
	«ح.م»	۸	۵۳.۳	۶	۴۲.۸	۱۴	۴۸.۳
	«ت.ف»	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	«س»	۰	۰	۰	۰	۰	۰
	«ش»	۲	۱۳.۳	۵	۳۵.۷	۷	۲۴.۱
	سایر	۱	۶.۶	۰	۰	۱	۳.۴
جمع واحد تحلیل	۱۵	۱۰۰٪	۱۴	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪	
نوع اشاره	م	۱۵	۱۰۰	۱۲	۸۵.۷	۲۷	۹۳.۱
	غ	۰	۰	۲	۱۴.۲	۲	۶.۹
	جمع نوع اشاره	۱۵	۱۰۰٪	۱۴	۱۰۰٪	۲۹	۱۰۰٪

ضمیمه این کتابها در مجموع به ۹ عامل مفهومی ایثار و شهادت از جمله نام شهید، نام ایثارگر، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، صفات شهید و ایثارگر، تجلیل از شهید و ایثارگر، نقش‌های اجتماعی شهادت و ایثارگری، نام‌ها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری و تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر توجه کرده است. در جدول شماره (۵) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای هدیه‌های

آسمانی ویژه اهل سنت دوره ابتدایی آورده شده است. جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۲۹ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت، ۲ فراوانی (۶.۹ درصد) در عامل نام شهید، ۲ فراوانی (۶.۹ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۶ فراوانی (۲۰.۷ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۱ فراوانی (۳.۴ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۵ فراوانی (۱۷.۲ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۷ فراوانی (۲۴.۱ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۱ فراوانی (۳.۴ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۳ فراوانی (۱۰.۳ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری و ۲ فراوانی (۶.۹ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل در مجموع کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت دوره ابتدایی، تجلیل از شهید و ایثارگر و آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری و کمترین عامل، جایگاه شهید و ایثارگر و نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری بوده است؛ همچنین در مجموع عواملی چون مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، محل شهادت و ایثارگری، مدفن شهید، کارکرد شهادت و ایثارگری و نمادهای شهید و ایثارگر فاقد فراوانی بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت به ترتیب شامل پایه‌های دوم و سوم بوده است. از مجموع کل ۲۹ فراوانی در کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت، ۷ فراوانی (۲۴.۱ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۱۴ فراوانی (۴۸.۳ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۷ فراوانی (۲۴.۱ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۱ فراوانی (۳.۴ درصد) در سایر بخشهای محتوا بوده است. از مجموع کل ۲۹ فراوانی ۲۷ مورد (۹۳.۱ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۲ مورد (۶.۹ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است. با توجه به نتایج جدول شماره (۵) در مجموع می‌توان اذعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی در کتابهای درسی هدیه‌های آسمانی ویژه اهل سنت، تجلیل از شهید و ایثارگر و آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، و تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل، جملات و مضامین متن، و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است.

۶- بررسی سؤال ششم پژوهش: در کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم تا پنجم و

مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی به چه میزان به مفاهیم ایثار و شهادت توجه شده است؟

جدول شماره ۶: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع اشاره در محتوای کتابهای تعلیمات اجتماعی و مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی

عوامل مفهومی	تعلیمات اجتماعی سوم		تعلیمات اجتماعی چهارم		تعلیمات اجتماعی پنجم		مطالعات اجتماعی ششم		جمع		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
نام شهید	۶	۶.۷	۰	۰	۱۱	۷.۱	۱۱	۷	۲۸	۶.۶	
نام ایثارگر	۴	۴.۴	۱	۲.۵	۱۱	۷.۱	۶	۳.۷	۲۲	۵.۲	
آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۱	۱.۱	۲	۹	۲	۱.۳	۱	۰.۶	۶	۱.۴	
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۰	۰	۰	۰	۱	۰.۶	۰	۰	۱	۰.۲	
صفات شهید و ایثارگر	۷	۷.۸	۴	۱۸.۱	۱۷	۱۱.۱	۸	۵	۳۶	۸.۵	
تجلیل از شهید و ایثارگر	۳۳	۳۷	۴	۱۸.۱	۳۳	۲۱.۵	۵۰	۳۱.۴	۱۲۰	۲۸.۴	
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۴	۴.۴	۰	۰	۱۶	۱۰.۴	۱۱	۷	۳۱	۷.۳	
محل شهادت و ایثارگری	۳	۳.۳	۱	۲.۵	۷	۴.۵	۱۲	۷.۵	۲۳	۵.۴	
مدفن شهدا	۴	۴.۴	۰	۰	۶	۳.۹	۷	۴.۴	۱۷	۴	
نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری	۴	۴.۴	۱	۴.۵	۱۰	۶.۵	۱۱	۷	۲۶	۶.۱	
کارکرد شهادت و ایثارگری	۱۱	۱۲.۳	۵	۲۲.۷	۱۶	۱۰.۴	۹	۵.۶	۴۱	۹.۶	
نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری	۴	۴.۴	۱	۴.۵	۱۴	۹.۱	۲۳	۱۴.۴	۴۲	۱۰	
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۱	۱.۱	۰	۰	۲	۱.۳	۶	۳.۷	۹	۲.۱	
نمادهای شهید و ایثارگر	۷	۷.۸	۳	۱۳.۶	۷	۴.۵	۴	۲.۵	۲۱	۵	
مجموع عوامل	۸۹	٪۱۰۰	۲۲	٪۱۰۰	۱۵۳	٪۱۰۰	۱۵۹	٪۱۰۰	۴۲۳	٪۱۰۰	
واحد تحلیل مفهومی	کلمه	۱۵	۱۶.۸	۱	۴.۵	۲۴	۱۵.۶	۵۴	۳۴	۹۴	۲۲.۲
	«ج.م.»	۲۳	۲۸.۳	۱۲	۵۴.۵	۶۴	۴۱.۸	۵۱	۳۲	۱۷۰	۴۰.۱
	«ت.ف.»	۱۴	۱۵.۷	۲	۹	۱۸	۱۱.۷	۱۵	۹.۴	۴۹	۱۱.۵
	«س.»	۱	۱.۱	۰	۰	۰	۰	۳	۱.۸	۴	۱
	«ش.»	۱۶	۱۷.۹	۴	۱۸.۱	۳۸	۲۴.۸	۳۴	۲۱.۳	۹۲	۲۱.۷
	سایر	۰	۰	۳	۱۳.۶	۹	۵.۸	۲	۱.۲	۱۴	۳.۳
جمع واحد تحلیل	۸۹	٪۱۰۰	۲۲	٪۱۰۰	۱۵۳	٪۱۰۰	۱۵۹	٪۱۰۰	۴۲۳	٪۱۰۰	
نوع اشاره	م	۸۶	۹۶.۶	۲۰	۹۱	۱۵۱	۹۸.۷	۱۵۹	۱۰۰	۴۱۶	۹۸.۳
	غ	۳	۳.۳	۲	۹	۲	۱.۳	۰	۰	۷	۱.۷
	جمع نوع اشاره	۸۹	٪۱۰۰	۲۲	٪۱۰۰	۱۵۳	٪۱۰۰	۱۵۹	٪۱۰۰	۴۲۳	٪۱۰۰

این کتابها در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی مورد بررسی ایثار و شهادت توجه کرده است. در جدول شماره (۶) فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای

تعلیمات و مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی آورده شده است. جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۴۲۳ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت، ۲۸ فراوانی (۶.۶ درصد) در عامل نام شهید، ۲۲ فراوانی (۵.۲ درصد) در عامل نام ایثارگر، ۶ فراوانی (۱.۴ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، ۱۰۲ فراوانی (۰.۲ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، ۳۶ فراوانی (۸.۵ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر، ۱۲۰ فراوانی (۲۸.۴ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر، ۳۱ فراوانی (۷.۳ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، ۲۳ فراوانی (۵.۴ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری، ۱۷ فراوانی (۴ درصد) در عامل مدفن شهید، ۲۶ فراوانی (۶.۱ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، ۴۱ فراوانی (۹.۶ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری، ۴۲ فراوانی (۱۰ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، ۹ فراوانی (۲.۱ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر و ۲۱ فراوانی (۵ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است؛ بنابراین بیشترین عوامل در مجموع کتابهای درسی اجتماعی دوره ابتدایی، تجلیل از شهید و ایثارگر و نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری و کمترین عامل نیز جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر بوده است.

ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی تعلیمات و مطالعات اجتماعی به ترتیب شامل پایه‌های ششم، پنجم، سوم و چهارم بوده است. تحلیل نشان داد از مجموع کل ۴۲۳ فراوانی در کتابهای درسی اجتماعی، ۹۴ فراوانی (۲۲.۲ درصد) در واحد تحلیل کلمه، ۱۷۰ فراوانی (۴۰.۱ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن، ۴۹ فراوانی (۱۱.۵ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها، ۴ فراوانی (۱ درصد) در واحد تحلیل سؤالا، ۹۲ فراوانی (۲۱.۷ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها و ۱۴ فراوانی (۳.۳ درصد) در سایر بخشهای محتوا بوده است. از مجموع کل ۴۲۳ فراوانی ۴۱۶ مورد (۹۸.۳ درصد) از نوع اشاره مستقیم و ۷ مورد (۱.۷ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم بوده است. بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۶) در مجموع می‌توان اذعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی در کتابهای درسی اجتماعی، تجلیل از شهید و ایثارگر و نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، و به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل، جملات و مضامین متن، و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم بوده است.

جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد

تحلیل و نوع اشاره در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی

کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی در مجموع به ۱۴ عامل مفهومی ایثار و شهادت توجه کرده است. در جدول شماره (۸)، فراوانی و درصد توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموع کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی آورده شده است.

جدول نشان می‌دهد از مجموع کل ۱۵۰۹ فراوانی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت،

۱۱۴ فراوانی (۷.۶ درصد) در عامل نام شهید

۶۶ فراوانی (۴.۴ درصد) در عامل نام ایثارگر

۸۷ فراوانی (۵.۸ درصد) در عامل آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری

۲۲ فراوانی (۱.۵ درصد) در عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر

۱۸۵ فراوانی (۱۲.۳ درصد) در عامل صفات شهید و ایثارگر

۳۸۰ فراوانی (۲۵.۲ درصد) در عامل تجلیل از شهید و ایثارگر

۷۲ فراوانی (۴.۸ درصد) در عامل مواقع برجسته شهادت و ایثارگری

۵۰ فراوانی (۳.۳ درصد) در عامل محل شهادت و ایثارگری

۳۷ فراوانی (۲.۵ درصد) در عامل مدفن شهدا

۵۰ فراوانی (۳.۳ درصد) در عامل نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری

۷۷ فراوانی (۵.۱ درصد) در عامل کارکرد شهادت و ایثارگری

۱۴۱ فراوانی (۹.۳ درصد) در عامل نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری

۹۴ فراوانی (۶.۲ درصد) در عامل تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر

و ۱۳۴ فراوانی (۸.۹ درصد) در عامل نمادهای شهید و ایثارگر بوده است.

جدول شماره ۷: جمع‌بندی مجموع فراوانی و درصد عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع

اشاره در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی

عامل مفهومی	پایه اول		پایه دوم		پایه سوم		پایه چهارم		پایه پنجم		پایه ششم		جمع		
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
نام شهید	۰	۰	۲۰	۱۳	۲۴	۸	۱۲	۶.۱	۲۰	۶.۶	۳۸	۸.۲	۱۱۴	۷.۶	
نام ایثارگر	۶	۶.۴	۷	۴.۵	۱۳	۴.۳	۱۱	۵.۵	۱۴	۴.۶	۱۵	۳.۲	۶۶	۴.۴	
آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	۳	۳.۲	۱۴	۹.۱	۲۱	۷	۹	۴.۵	۱۹	۶.۳	۲۱	۴.۵	۸۷	۵.۸	
جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	۱	۱	۱	۰.۶	۴	۱.۳	۲	۱	۲	۰.۶	۱۲	۲.۶	۲۲	۱.۵	
صفات شهید و ایثارگر	۹	۹.۵	۲۵	۱۶.۲	۳۸	۱۲.۶	۳۰	۱۵.۲	۴۱	۱۳.۶	۴۲	۹.۱	۱۸۵	۱۲.۳	
تجلیل از شهید و ایثارگر	۲۴	۲۵.۵	۳۱	۲۰.۱	۷۸	۲۵.۸	۳۳	۱۶.۷	۷۲	۲۴	۱۴۲	۳۰.۷	۳۸۰	۲۵.۲	
مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	۷	۷.۴	۴	۲.۵	۱۰	۳.۳	۳	۱.۵	۲۱	۷	۲۷	۵.۸	۷۲	۴.۸	
محل شهادت و ایثارگری	۰	۰	۱	۰.۶	۹	۳	۹	۴.۵	۱۲	۴	۱۹	۴.۱	۵۰	۳.۳	
مدفن شهدا	۱	۱	۴	۲.۵	۵	۱.۶	۶	۳	۱۱	۳.۶	۱۰	۲.۲	۳۷	۲.۵	
نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری	۵	۵.۳	۰	۰	۱۰	۳.۳	۶	۳	۱۱	۳.۶	۱۸	۳.۹	۵۰	۳.۳	
کارکرد شهادت و ایثارگری	۳	۳.۲	۲	۱.۲	۱۴	۴.۶	۲۰	۱۰.۱	۲۱	۷	۱۷	۳.۷	۷۷	۵.۱	
نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری	۷	۷.۴	۵	۳.۲	۲۸	۹.۲	۲۵	۱۲.۷	۲۷	۹	۴۹	۱۰.۶	۱۴۱	۹.۳	
تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	۵	۵.۳	۱۱	۷.۱	۲۳	۷.۶	۱۷	۸.۶	۱۰	۳.۳	۲۸	۶	۹۴	۶.۲	
نمادهای شهید و ایثارگر	۲۳	۲۴.۵	۲۹	۱۸.۸	۲۵	۸.۲	۱۴	۷.۱	۱۹	۶.۳	۲۴	۵.۲	۱۳۴	۸.۹	
جمع عوامل	۹۴	۱۰۰٪	۱۵۴	۱۰۰٪	۳۰۲	۱۰۰٪	۱۹۷	۱۰۰٪	۳۰۰	۱۰۰٪	۴۶۲	۱۰۰٪	۱۵۰۹	۱۰۰٪	
تجزیه و تحلیل واحد تحلیل	کلمه	۱۸	۱۹.۱	۳۰	۱۹.۵	۵۰	۱۶.۵	۳۳	۱۶.۷	۴۳	۲۳	۱۴.۳	۳۲	۲۱.۳	
	«ج.م»	۲۰	۲۱.۲	۴۷	۳۰.۵	۱۲۴	۴۱	۷۵	۳۸	۱۳۸	۲۹.۶	۱۶۳	۱۰۷	۳۶.۹	
	«ت.ف»	۹	۹.۶	۱۶	۱۰.۴	۴۸	۱۵.۹	۲۹	۱۴.۷	۴۳	۲۳	۱۴.۳	۳۵	۱۱.۹	
	«س»	۴	۴.۲	۶	۳.۹	۳	۱	۳	۱.۵	۱	۰.۳	۸	۱.۷	۱.۷	
	«ش»	۴۳	۴۵.۷	۴۵	۲۹.۲	۷۲	۲۳.۸	۴۳	۲۱.۸	۶۷	۲۲.۳	۹۰	۱۹.۴	۳۶۰	۲۳.۹
	سایر	۰	۰	۱۰	۶.۵	۵	۱.۶	۱۴	۷.۱	۱۸	۶	۱۸	۳.۹	۶۵	۴.۳
جمع واحد تحلیل	۹۴	۱۰۰٪	۱۵۴	۱۰۰٪	۳۰۲	۱۰۰٪	۱۹۷	۱۰۰٪	۳۰۰	۱۰۰٪	۴۶۲	۱۰۰٪	۱۵۰۹	۱۰۰٪	
نوع اشاره	م	۸۲	۸۷.۲	۱۳۳	۸۶.۳	۲۶۴	۸۷.۴	۱۶۰	۸۱.۲	۲۷۴	۹۱.۳	۴۵۰	۹۷.۴	۹۰.۳	
	غ	۱۲	۱۲.۸	۲۱	۱۳.۷	۳۸	۱۲.۶	۳۷	۱۸.۸	۲۶	۸.۷	۱۲	۲.۶	۹.۷	
	جمع نوع اشاره	۹۴	۱۰۰٪	۱۵۴	۱۰۰٪	۳۰۲	۱۰۰٪	۱۹۷	۱۰۰٪	۳۰۰	۱۰۰٪	۴۶۲	۱۰۰٪	۱۵۰۹	۱۰۰٪

بنابراین بیشترین عوامل در مجموع کتابهای درسی دوره ابتدایی، تجلیل از شهید و ایثارگر و صفات شهید و ایثارگر و کمترین عامل جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر است. ترتیب توزیع میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت بین کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی به ترتیب شامل پایه‌های ششم، سوم، پنجم، چهارم، دوم و اول است. تحلیل نشان داد از مجموع کل ۱۵۰۹ فراوانی در مجموع کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی،

۳۲۲ فراوانی (۲۱.۳ درصد) در واحد تحلیل کلمه

۵۵۷ فراوانی (۳۶.۹ درصد) در واحد تحلیل جملات و مضامین متن

۱۸۰ فراوانی (۱۱.۹ درصد) در واحد تحلیل تکالیف و فعالیتها

۲۵ فراوانی (۱.۷ درصد) در واحد تحلیل سؤالاها

۳۶۰ فراوانی (۲۳.۹ درصد) در واحد تحلیل اشکال، تصاویر، نقشه‌ها

و ۶۵ فراوانی (۴.۳ درصد) در سایر بخشهای محتوا است.

از مجموع کل ۱۵۰۹ فراوانی

۱۳۶۳ مورد (۹۰.۳ درصد) از نوع اشاره مستقیم

و ۱۴۶ مورد (۹.۷ درصد) از نوع اشاره غیر مستقیم است.

بنابراین با توجه به نتایج جدول شماره (۸) در مجموع می‌توان اذعان کرد عمده‌ترین عوامل مفهومی در مجموع کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی، تجلیل از شهید و ایثارگر و صفات شهید و ایثارگر، و به علاوه تجمع عوامل نیز در واحد تحلیل، جملات و مضامین متن، و عمده‌ترین نوع اشاره نیز از نوع مستقیم است (جدول شماره ۷).

۷- بررسی سؤال هفتم پژوهش: آیا بین میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد

تحلیل و نوع اشاره در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی، تفاوت معناداری هست؟

جدول شماره ۸: توزیع فراوانی مشاهده شده و مورد انتظار و نتایج آزمون خی دو مربوط به بررسی مقایسه‌ای میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت، واحد تحلیل و نوع اشاره در محتوای کتابهای درسی مورد

بررسی دوره ابتدایی

Sig	df	X ²	N	توزیع فراوانی مورد انتظار	توزیع فراوانی مشاهده شده	عامل	بعد
۰/۰۰۰	۱۳	۹۷۹/۱۳**	۱۵۰۹	۱۰۷/۸	۱۱۴	نام شهید	عوامل مفهومی
				۱۰۷/۸	۶۶	نام ایثارگر	
				۱۰۷/۸	۸۷	آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۲۲	جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر	
				۱۰۷/۸	۱۸۵	صفات شهید و ایثارگر	
				۱۰۷/۸	۳۸۰	تجلیل از شهید و ایثارگر	
				۱۰۷/۸	۷۲	مواقع برجسته شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۵۰	محل شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۳۷	مدفن شهدا	
				۱۰۷/۸	۵۰	نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۷۷	کارکرد شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۱۴۱	نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری	
				۱۰۷/۸	۹۴	تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر	
۱۰۷/۸	۱۳۴	نمادهای شهید و ایثارگر	واحد تحلیل				
۰/۰۰۰	۵	۸۰۰/۲۷**		۱۵۰۹	۲۵۱/۵	۳۲۲	کلمه
					۲۵۱/۵	۵۵۷	جملات و مضامین متن
					۲۵۱/۵	۱۸۰	تکالیف و فعالیت‌ها
					۲۵۱/۵	۲۵	سؤالات
					۲۵۱/۵	۳۶۰	اشکال، تصاویر، نقشه‌ها
			۲۵۱/۵		۶۵	سایر	
۰/۰۰۰	۱	۹۸۱/۵۰**	۱۵۰۹	۷۵۴/۵	۳۲۲	مستقیم	نوع اشاره
				۷۵۴/۵	۵۵۷	غیر مستقیم	

$P \leq 0/05^*$ $P \leq 0/01^{**}$

بررسی نتایج جدول شماره (۸) حاکی از تفاوت معنادار در میزان توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی در سطح معناداری ۰/۰۱ است (Sig=۰/۰۰۰؛ $X^2=979/13$). نتایج بیانگر این است که به ترتیب، میزان توجه به عوامل مفهومی، (۱) تجلیل از شهید و ایثارگر (۲) صفات شهید و ایثارگر (۳) نامها و مفاهیم تداعی گر شهادت و ایثارگری (۴) نمادهای شهید و ایثارگر و (۵) نام شهید در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی به طور معناداری بیشتر از سایر عوامل مفهومی است.

بررسی نتایج جدول شماره (۹) حاکی از تفاوت معنادار در واحد تحلیل محتوای کتابهای

درسی مورد بررسی دوره ابتدایی در سطح معناداری ۰/۰۱ است ($X^2=800/27$; $Sig=0/000$). نتایج بیانگر این است که به ترتیب میزان استفاده از واحدهای تحلیل (۱) جملات و مضامین متن (۲) اشکال، تصاویر و نقشه‌ها (۳) کلمه در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی به طور معناداری بیشتر از سایر واحدهای تحلیل است.

بررسی نتایج جدول شماره (۸) حاکی از تفاوت معنادار در نوع اشاره محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی در سطح معناداری ۰/۰۱ است ($X^2=981/50$; $Sig=0/000$). نتایج بیانگر این است که میزان اشاره مستقیم به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی بیشتر از میزان اشاره غیر مستقیم است.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج بررسی سؤالهای پژوهش

چارچوب عوامل مفهومی ایثار و شهادت تهیه شده در این پژوهش، حاصل مطالعه وسیع، استفاده از منابع متعدد و نیز جلسات بحث و بررسی، و به علاوه برای هر عامل نیز مصادیقی تدوین شده است؛ لذا ضروری است در فعالیتهای آینده، برنامه‌ریزان درسی از این چارچوب و یا هر نوع چارچوب تکمیلی دیگر استفاده کنند تا پیوستگی مفهومی افقی و عمودی در پایه و طول دوره تحصیلی در مورد عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی حفظ و تأمین شود. آرمند (۱۳۸۷) نیز به رعایت هماهنگی ارتباط عمودی بین مفاهیم مرتبط با عوامل ایثار و شهادت در کتابهای درسی اشاره کرده بود.

انطباق ساختار عوامل مفهومی پیشنهادی با فرایند رشدی دانش‌آموزان کمک می‌کند تا برنامه‌ریزان درسی بتوانند در استفاده و کاربرد عوامل مفهومی در انواع بسترهای موضوعی کتابهای درسی، دقیقتر عمل کنند. رعایت سیر رشدی یادگیرنده، هنگام استفاده از کلمات و تصاویر مرتبط با عوامل ایثار و شهادت در پایه‌های مختلف دوره ابتدایی هم‌چنین ملاحظه توجه به الگوهای ایثار و شهادت در کتابها درسی به صورت مستقیم و غیر مستقیم بویژه با بهره‌گیری از شخصیت‌هایی عینی که از حیث سنی تعانس بیشتری با دانش‌آموزان دارند و به لحاظ رشدی نیز برای درک آنان متناسبتر هستند در پژوهش مهران و نبی‌زاده (۱۳۸۶) توصیه شده بود. از سوی

دیگر جمشیدیان و همکاران (۱۳۸۷) نیز توجه بیشتر به مفاهیم ایثار و شهادت را به صورت عینی (داستان و ...) و کاسته شدن از موارد انتزاعی توصیه کرده بودند.

خلق محتوای متناسب با انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در قالب انواع واحدهای تحلیلی مورد بررسی به منظور استفاده مداوم در به روز سازی محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی می تواند در دستور کار برنامه ریزان درسی دفتر تألیف کتابهای درسی قرار داده شود. توزیع نامتوازن مصادیق توجه به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیلی کتابهای درسی، حکایت دارد که برنامه ریزان درسی می توانند با بررسی ظرفیت واحدهای تحلیلی مختلف از حداکثر آنها به گونه ای متناسب برای توسعه و تعمیق انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت استفاده کنند.

فارسی (بخوانیم)

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فارسی بخوانیم از جمله عواملی چون جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، محل شهادت و ایثارگری، مدفن شهید، آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، مواقع برجسته شهادت و ایثارگری، نام ایثارگر و نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری می تواند مناسب باشد.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتاب درسی سال دوم ابتدایی ضروری است.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیلی محتوای کتابهای درسی فارسی بخوانیم از جمله واحد سؤالها کمک کننده است.

فارسی (بنویسیم)

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فارسی بنویسیم از جمله عواملی چون جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، آموزه های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری، مدفن شهید، محل شهادت و ایثارگری، کارکرد شهادت و ایثارگری، مواقع برجسته شهادت و ایثارگری می تواند مناسب باشد.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی فارسی بنویسیم

دوره ابتدایی بویژه در پایه‌های دوم، پنجم و ششم، راهگشا است. تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیل محتوایی کتابهای درسی فارسی بنویسیم از جمله واحد سؤالها کمک کننده است.

آموزش قرآن

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی آموزش قرآن از جمله عواملی چون مدفن شهدا، نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، کارکرد شهادت و ایثارگری، نام ایثارگر، جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر و نام شهید می‌تواند مناسب باشد. تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی آموزش قرآن سالهای اول، پنجم و چهارم، ضروری است.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیل محتوایی کتابهای درسی آموزش قرآن از جمله واحد سؤالها و تکالیف و فعالیتها، کمک کننده است.

هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) و کتاب کار هدیه‌های آسمان (تعلیم

و تربیت اسلامی)

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) و کتاب کار هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) دوره ابتدایی از جمله عواملی چون نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری، جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، کارکرد شهادت و ایثارگری، مدفن شهدا، محل شهادت و ایثارگری و مواقع برجسته شهادت و ایثارگری می‌تواند مناسب باشد.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیل محتوایی کتابهای درسی هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) و کتاب کار هدیه‌های آسمان (تعلیم و تربیت اسلامی) دوره ابتدایی از جمله واحدهای سؤالها، تمرینها و تکالیف کمک کننده است.

ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان ویژه اهل سنت دوم دبستان و ضمیمه کتاب هدیه‌های آسمان و آموزش قرآن (تعلیم و تربیت اسلامی) سوم دبستان

این دو کتاب ضمیمه کتاب اصلی هدیه‌های آسمان است و در مواردی که کتاب هدیه‌های آسمان متناسب با اعتقادات اهل سنت نیست، درسهایی را متناسب‌سازی کرده است؛ لذا با حجم کم این ضمایم، نمی‌توان به توجه محدود به عوامل مفهومی ایثار و شهادت در آن دو ضمیمه ایرادی وارد کرد؛ هر چند توجه بیشتر متناسبتر است.

تعلیمات اجتماعی پایه‌های سوم تا پنجم و مطالعات اجتماعی پایه ششم ابتدایی

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی و مطالعات اجتماعی از جمله عواملی چون جایگاه و منزلت شهید و ایثارگر، آموزه‌های دینی استقبال از شهادت و ایثارگری و تجهیزات نظامی مورد استفاده شهید و ایثارگر می‌تواند مناسب باشد.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتاب درسی تعلیمات اجتماعی سال چهارم ضروری است.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیل محتوایی کتابهای درسی تعلیمات اجتماعی و مطالعات اجتماعی از جمله واحد سؤاها کمک کننده است.

پیشنهادهایی برای کتابهای درسی دوره ابتدایی

نبودن ساختار عوامل مفهومی برای طرح موضوع ایثار و شهادت در کتابهای درسی دوره ابتدایی حسب تحلیل محتوای انجام شده مشهود است؛ چرا که ساختار منسجمی در مجموعه کتابهای درسی دوره ابتدایی برای بیان ایثار و شهادت مشاهده نشد. بر این اساس به برنامه‌ریزان درسی کتابها پیشنهاد می‌شود ساختی از عوامل مفهومی مرتبط با ایثار و شهادت و از جمله نمونه چارچوب مفهومی طراحی شده از عوامل مفهومی ایثار و شهادت در پژوهش را مبنای عمل خود قرار دهند و سپس بر اساس آن به تولید محتوای این کتابهای درسی اقدام کنند. لزوم طراحی و بهره‌گیری از نظامی خاص در توجه به مفاهیم ایثار و شهادت قبلاً نیز توسط منصوره بککی

(۱۳۸۷) توصیه شده بود؛ هم‌چنین، مه‌رام و نبی‌زاده (۱۳۸۶) نیز به ضرورت توجه عمیق‌تر به فرهنگ ایثار و شهادت در محتوای کتابهای دوره ابتدایی اشاره کرده بودند.

میزان توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت تدوین شده در این پژوهش در محتوای کتابهای درسی فارسی بخوانیم سال دوم، فارسی بنویسیم پایه‌های دوم، پنجم و ششم، آموزش قرآن سالهای اول، پنجم و چهارم، تعلیمات اجتماعی چهارم قابل توجه نیست؛ لذا پیشنهاد می‌شود مؤلفان کتابهای درسی، ساختار عوامل مفهومی ایثار و شهادت را در این کتابهای درسی مورد عنایت ویژه قرار دهند.

از بین ۱۴ عامل مفهومی مورد تحلیل در کتابهای درسی دوره ابتدایی به نحو معناداری توجه به عوامل مفهومی (۱) تجلیل از شهید و ایثارگر (۲) صفات شهید و ایثارگر (۳) نامها و مفاهیم تداعی‌گر شهادت و ایثارگری، (۴) نمادهای شهید و ایثارگر و (۵) نام شهید، بیشتر از سایر عوامل مفهومی است؛ لذا در راستای سایر عوامل مفهومی نیز زمینه بیشتری برای فعالیت برنامه‌ریزان درسی وجود دارد.

از بین واحدهای تحلیلی در محتوای کتابهای درسی مورد بررسی دوره ابتدایی به نحو معناداری میزان استفاده از واحدهای تحلیل (۱) جملات و مضامین متن (۲) اشکال، تصاویر و نقشه‌ها (۳) کلمه، بیشتر از سایر واحدهای تحلیل است؛ لذا در راستای سایر واحدهای تحلیلی نیز زمینه بیشتری برای فعالیت برنامه‌ریزان درسی وجود دارد.

بین پایه‌های دوره ابتدایی، تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای مجموع کتابهای درسی سال اول ضروری است.

با توجه به اهمیت نقش تصویر در باور‌پذیری مفاهیم بین دانش‌آموزان دوره ابتدایی، پیشنهاد می‌شود که به حوزه ایثار و شهادت در قالب تصاویر در این دوره، توجه خاص مبذول گردد. استفاده بیشتر از تصویر در محتوای کتابهای درسی بخوانیم دوره ابتدایی با عنایت به ویژگی رشدی دانش‌آموزان دوره ابتدایی شایسته توجه است.

تقویت توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در واحدهای تحلیل محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی از جمله واحد سؤالات، کمک‌کننده است.

تقویت فعالیتهای تکمیلی مرتبط با عوامل مفهومی ایثار و شهادت در مجموعه کتابهای درسی بنویسیم دوره ابتدایی مناسب است.

از آنجا که آشنایی دانش آموزان با جایگاه و منزلتی که اسلام برای ایثار و شهادت بیان کرده است، می تواند در شکل گیری بنیادی این نگرش و روحیه در دانش آموزان دوره ابتدایی مؤثر باشد، توجه متناسب به این عامل در کتابهای درسی این دوره، ضرورتی اجتناب ناپذیر است؛ لذا از برنامه ریزان درسی، انتظار می رود در تدوین کتابهای درسی جدید دوره ابتدایی به عامل مفهومی، عنایت ویژه مبذول دارند؛ هم چنین تقویت توجه به عوامل مفهومی مدفن شهدا، نقشهای اجتماعی شهادت و ایثارگری و محل شهادت و ایثارگری نیز در محتوای کتابهای درسی، ضروری است.

توزیع توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی دوره ابتدایی متناسب نیست به طوری که به برخی از عوامل مفهومی بیشتر توجه شده و به برخی از آنها کمتر، لذا پیشنهاد می شود توزیع توجه به انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت در محتوای کتابهای درسی با برنامه ریزی دقیق انجام پذیرد تا به همه انواع عوامل مفهومی ایثار و شهادت به گونه متناسب در محتوای کتابهای درسی مورد نظر پرداخته شود.

برنامه ریزان درسی می توانند عوامل مفهومی در این پژوهش را متناسب با اهداف درس و ساختار موضوعی آنها، به گونه متناسب و مرتبط تر استفاده کنند؛ به عنوان نمونه در درس قرآن و هدیه ها بیشتر به آموزه ها و جایگاه ایثار و شهادت توجه کنند؛ در علوم اجتماعی نیز به مواقع برجسته ایثار و شهادت، محل شهادت، مدفن شهدا و ... می توان توجه ویژه کرد.

از آنجا که در کتابهای درسی آموزش قرآن دوره ابتدایی، طی عامل استقبال از شهادت و ایثارگری، اشارات غیر مستقیم قابل توجهی نسبت به ایثار و شهادت وجود دارد به برنامه ریزان درسی کتابهای آموزش قرآن پیشنهاد می شود ترجمه این آیات را نیز در کتابهای درسی درج کنند تا علاوه بر رشد مهارت روانخوانی دانش آموزان، معارف قرآنی آنها نیز در تمامی زمینه ها و از جمله مباحث مربوط به ایثار و شهادت افزایش یابد؛ هم چنین می توان در کتاب راهنمای معلم از معلمان خواست تا داستانهای مربوط به شأن نزول برخی از آیات مرتبط با جنگهای پیامبر را برای دانش آموزان بیان کنند تا ضمن درک مفاهیم ایثار و شهادت به طور مستقیم، علاقه به فراگیری قرآن نیز در دانش آموزان افزایش یابد.

ذکر شأن نزول آیات در کتابهای آموزش قرآن بویژه در زمینه غزوات و جنگهای صدر اسلام کمک کننده است.

منابع فارسی

- آرمند، محمد (۱۳۷۸). بررسی جایگاه و میزان درج آثار شهید و شهادت در برنامه‌ها و کتابها درسی دانشگاه‌ها، طرح پژوهشی بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- آرمند، محمد (۱۳۷۸). بررسی جایگاه و میزان درج آثار و مفاهیم شهید و شهادت در کتابهای درسی آموزش و پرورش. طرح پژوهشی بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- آرمند، محمد (۱۳۸۷). بررسی مفاهیم ایثار و شهادت در کتابها درسی سه دوره تحصیلی، طرح بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- احمدی، مجید (۱۳۸۷). بررسی نقش دوره راهنمایی کشور در انتقال فرهنگ شهادت، ایثار و جهاد بر اساس تحلیل محتوای درسی فرهنگ اسلامی، فارسی و علوم اجتماعی. همایش ملی در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه اصفهان.
- اثباتی، زینب؛ کاظمی وریچ (۱۳۸۳). تحلیل محتوای کتابهای درسی مقاطع ابتدایی، راهنمایی و سال اول آموزش عمومی متوسطه از منظر ارزشهای دینی، ملی و دفاع مقدس. طرح پژوهشی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- امیری، کیومرث (۱۳۷۸). تحلیل محتوای ارزشهای معرفی شده در کتابهای درسی دبیرستان در سالهای ۵۶-۱۳۵۲ و ۷۶-۱۳۷۲. پایان نامه فوق لیسانس دانشکده علوم اجتماعی. دانشگاه علامه طباطبایی.
- بهالگردی، بهاره؛ سعیدی رضوانی، محمود؛ صحافیان، مهدی (۱۳۸۶). تأملی در میزان استفاده از ظرفیت درس زبان و ادبیات فارسی (دوره متوسطه) در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. همایش فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه مازندران.
- پناهی، محمد حسین (۱۳۸۵). ارزشهای جهاد و شهادت در شعارهای انقلاب اسلامی. نامه علوم اجتماعی. ش ۲۹: ۵۹ تا ۹۰.
- جمشیدیان، عبدالرسول؛ صادقیان، مهدی؛ مراد زاده، سمیرا (۱۳۸۷). تحلیل محتوای کتابها دوره ابتدایی از نظر میزان توجه به فرهنگ ایثار و شهادت. همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه اصفهان.
- خورشیدی، ر؛ قاسمی، م (۱۳۸۵). بررسی صفات بارز شهدای دینی و ملی از نظر دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شاهد و عادی شیراز. همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت. دانشگاه شیراز، ص ۲۶ - ۲.
- سعیدی رضوانی، محمود؛ حسن‌نیا، سمیه؛ حسین‌پناه، زهرا (۱۳۸۶). ارزیابی کتابهای سرگذشت نامه‌ای شهیدان و بازنمایی صفات شهیدان در آنها. طرح پژوهشی گروه پژوهشی تعلیم و تربیت اسلامی پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی.
- رعنائی پور، م (۱۳۸۵). پاسداری از فرهنگ ایثار و شهادت در حوزه آموزش و پرورش، همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت. دانشگاه شیراز: ۲۹ و ۲۸.

سعیدی رضوانی، محمود؛ موسوی مشهدی، سیدجمال الدین؛ باغکلی، حسین (۱۳۸۹). نگرش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به موضوع شهادت. تربیت اسلامی. شماره ۵ (۱۱): ۱۳۵ تا ۱۶۴.

صباغیان، زهرا (۱۳۸۴). معلم، دفاع مقدس و کتابهای درسی. نشریه نگاه وزارت آموزش و پرورش، ش ۲۶۱ تا ۲۶۶.

عرب زوزنی، احمد؛ سعیدی رضوانی، محمود (۱۳۸۵). فرهنگ شهادت در کتابهای درسی دوره راهنمایی. چکیده مقالات نخستین همایش علمی فرهنگ ایثار و شهادت، دانشگاه شیراز: ۳۹ و ۳۸.

مهرام، بهروز، نبی زاده؛ مشهدی، بتول (۱۳۸۶). کتابهای درسی دوره ابتدایی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت. همایش فرهنگ ایثار و شهادت دانشگاه مازندران و معاونت پژوهش دانشگاه و دانشکده علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه مازندران.

منصوری بکی، سیروس (۱۳۸۷). ارزیابی میزان توجه به ایثار و شهادت در برنامه درسی دوره راهنمایی. همایش ایثار و شهادت.

نائیجی، علی اصغر (۱۳۸۰). تحلیل محتوای زندگینامه و آثار به جا مانده از سرداران و فرماندهان شهید محور یک استان مازندران با تأکید بر نقش آموزش در زندگی آنها، طرح پژوهشی بنیاد شهید و امور ایثارگران.

منابع انگلیسی

- Al-Khabti, Ali S (2005) Arab and Muslim Image in the Public Education Textbooks of Israel (Summary of Study), Educational Research, Ministry of Education, Kingdom of Saudi Arabia
- Berelson, B (1982). Content Analysis in Communication Research, Glencoe, Ill, The Free Press.
- Radwan, T (2005). Image of Islam in schoolbooks in Greece. Faculty of Languages and Translation, Al-Azhar University

